

12.29x29.64	1/2	עמוד 16	השבוע - ישראל היום!	23/03/2018	62844203-9
מאגנס - הוצאת ספרי - 25910					

למצוא את אפיקורוס

היכן החל העידן המודרני? לפי סטיבן גרינבלט מאונ' הרווארד, תגלית של ספר נשכח במנזר במאה ה-15 היתה יריית הפתיחה • בראיון לרגל צאת ספרו בעברית, מסביר גרינבלט מדוע המדע היה בעבר טרגדיה עבור רוב האנשים • וקורא לנו להכיל ניגודים: "הדמיון לא צריך להיות מוגבל על ידי המדע, כפי שהוא לא צריך להיות כלוא בידי ממסד דתי"

רונן דורפן

התפנית של סטיבן גרינבלט הוא ספר על פילוסופיה ועל מדע ועל ההיסטוריה של הרעיונות – וגם על המאבק המתיש של אלו בממסדים דתיים אינטרסנטיים. אבל אם מעבר לקריאה נעימה ומרתקת יש לספר הזה תרומה לדיון, היא כני ראה דווקא סוציולוגית. גרינבלט יספר לכם שמרומא העתיקה עד לפוליטיקה האמריקנית של ימינו – המדע לא ינצח בגלל "הוכחות", שאליהן הוא מטבעו חותה. הוא ינצח אם יצית את דמיונם של אנשים. נכון, זה לא צריך להיות ככה. זה פופוליסטי, אבל כך זה היה וכך גם יהיה.

גרינבלט (74) הוא אחד מבכירי חוקרי שייקספיר בעולם, הוא היסטוריון של הספרות וסופר מצליח בעצמו. הוא נולד למשפחה יהודית בבוסטון, ואת הכשרתו האקדמית רכש באוניברסיטת ייל ולאחר מכן בקיימברידג'. כיום, הוא משמש פרופסור באוניברסיטת הרווארד, ועורך כתבי עת יוקרתיים כגון "The Norton Anthology of English Literature", ו"Shakespeare". בראיון מיוחד ל"ישראל השבוע" הוא מתנצל כמה פעמים שאינו פילוסוף. אבל בעידן שבו ספרי מסתורין פופולריים על כתבים עתיקים מצליחים יפה בקופות, לעלילה בספרו של גרינבלט יש יתרון נחמד – היא באמת התרחשה. "התפנית", אגב, זכה בשנת 2012 בפרס פוליצר.

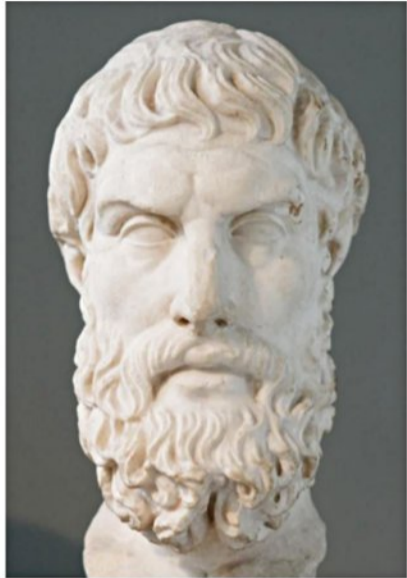
ב"התפנית" (הוצאת מאגנס; מאנגלית: יפתח בריל) מככב גיבור הומניסטי מהמאה ה-15, פוג'ו ברצ'וליני שמו. הוא קרוע בין אידיאליזם רוחני לבין עבודה נוחה כאינטלקטואל בחצר האפיפיור – לא מצב יוצא דופן למלומדים באיזושהו דור. בין הקומבינות הפוליטיות שברצ'וליני מוצא לעצמו הוא שולח ידו גם בעיסוק משמעותי יותר – מציאת ספרים חשובים שנשכחו במרתפי המנזרים באותה תקופת חושך אינטלקטואלית באירופה הנוצרית, המכונה ימי הביניים. עיסוקו של ברצ'וליני הופך אינטנסיבי יותר לאחר

"כשלוקרטיוס כותב שאין חיים אחרי המוות - הוא סבור שזו התפתחות חיובית. סיבה לכך שצריך לחיות חיים של מקסום ההנאה. אבל הציבור התקשה עם הדברים הללו, וקיקרו שאל - 'אלו חדשות טובות?'"

כריכת "התפנית"

27.22x32.08	2/2	16 עמוד	ישראל היום! - השבוע	23/03/2018	62844257-8
מאגנט - הוצאת ספרי - 25910					

"ספרים יכולים להיות כמו כוכבי שביט - להופיע בתאום, להיעלם, ואז שוב לחזור". סטיבן גרינבלט, משמאל: דיוקן אבן של אפיקורוס Harvard University News Office: 01714

כמאורות גדולים קאנונים; אבל ספרים יכולים להיות כמו כוכבי שביט, שמופיעים באופן פתאומי, משפיעים על אנשים - ואז שוב נעלמים. הם יכולים 'לחזור' באופן שונה בתקופות שונות.

"אני חושב שטקסט כזה הוא למשל 'לגנאלוגיה של המוסר' של ניטשה, וגם ספרים אחרים שלו. ניטשה חזר לתודעה, והופיע ככלי בידי הימין הקיצוני של שנות ה-30 בגרמניה. ואז הוא חזר שוב, בשנות ה-70, כמורה דרך לשמאל הקיצוני. אני משער שיש עוד דוגמאות לטקסטים כאלו".

קצת אכזב אותי ששפינוזה לא מופיע בכספר, כי נראה שהוא אומר דברים דומים לוקרטיוס.

"ממילא צעדתי בעולם הפילוסופיה, שבו אינני מורחז. כשיצאתי לדרך, חשבתי שיש אפשרות לחשוף קשר ישיר בין לוקרטיוס לשפינוזה, וגם מאוד רציתי למצוא קשר בין לוקרטיוס לתומאס הובס, או בין שפינוזה והובס. אבל חוץ מתקווה לא מצאתי הוכחה לקשר שכזה".

אדם וחווה יחד?

לידתו של הספר "התפנית" גם כן במהלך רציונלי גרינבלט מספר כי ניסה "לייסד תנועה של מוביליות של רעיונות, כלומר איך רעיונות משתנים כשהם נפוצים". הוא הרצה על כך בכנס באדינבורו, ושם נתקל בסיפור המוזר של הספר "על טבע היקום", "על הטקסט שנעלם וחזר", כדבריו.

למה דת חוששת כל כך ממדע? הרי היא שורדת ללא בעיות מיוחדות.

"כיום היא כמו כובע חוששת פחות, והדבר נכון גם לגבי ארגונים פרנאוידיים למדע, כפי שפעם היתה הכנסייה הקתולית. יש אנשים שכותבים ספרים שלכאורה מיישבים מדע עם דת, אבל זה אפשרי רק ברמה הפילוסופית, לא ברמה הממסדית. הממסד הדתי מתקשה בדיונים שכאלו".

אבל הספרים הללו, שמחפשים את הקשרים בין התנ"ך למדע, הם לא בזבוז זמן?

"כמדע אמיתי - כן. אבל יש הקשרים אחרים. כתבתי לאחרונה ספר העוסק באדם ובחווה, כי יש לי עניין רב במיתולוגיות. המדע כיום סבור שלכל בני האדם אם אחת ואב אחד, אבל אדם וחווה כנראה לא היו בני זוג. ועם זאת, מי שטוען שאפשר ליישב את סיפור בראשית עם תורתו של דרווין - מעמיד פנים".

אז למה אתה עושה זאת? בגלל הפופולריות של הדת?

"כי אני פרופסור לספרות ואני מוקסם מהעוצמה של סיפורים. הסיפורים הללו הם בעלי השפעה, כי הם 'חשיבה טובה'. ובמקרה של אדם וחווה, הם מספקים המון חומר למחשבה על חיים, על מוות, על עבודה. התשובות לא נכונות אבל הסיפור הוא רב-עוצמה. אנחנו לא חיים בעולם שבו הרציונל המדעי שולט. זה נכון לא רק מול הדת. לוקרטיוס בעצמו מתחיל את הפואמה שלו בתיאור של ונוס. הוא אולי לא האמין בקיומה, כמו בני זמננו, אבל הוא רוצה להחיות את דמותה. הוא לא חושב שהדמיון האנושי צריך להיות מוגבל על ידי המדע, כפי שהוא

לא צריך להיות כלוא בידי ממסד דתי".

- "איך העולם הפך מודרני" - היא קצת יומרנית. "כמובן, אינני יכול לנחש או לשער שהעולם היה שונה בלי הספר של לוקרטיוס. העולם היה מתקדם, בלי ספק, אבל ההתקדמות היתה יכולה להיות בכל מיני דרכים".

בין מרקס לפרויד

אתה מתאר השפעה של טקסט פילוסופי במניע תהליכים. האם פילוסופיה או טקסט יכולים להשפיע כל כך גם כיום? האם זה היה יכול להתרחש בכלל במאה השנים האחרונות?

"אם תחזיק קצת את הגבולות מעבר למאה שנה - נניח עד 'הקפיטל' של קרל מרקס (נכתב ב-1867; ר"ד) - תוכל למצוא טקסט שבהחלט השפיע על העולם והניע תהליכים. כנראה התהליכים הללו לא היו אלה שמרקס רצה בהם, וסביר להניח שהיה מתחלחל לנוכח חלק מהם. אבל אין להכחיש שספרו הניע תהליכים. פרויד הוא דוגמה אחרת. הוויגמונד פרויד שהי תיימר להיות מדען, אפילו במדעי הטבע, כנראה לא הכי רלוונטי כיום. אבל לפרויד הפילוסוף המוסרי יש השפעה גדולה אפילו בימינו".

מה עם סופרת כמו איז'ן ראנד?

"לא יודע. קראתי את 'כמעין המתגבר' בתיכון ומעולם לא התחברתי. אבל לא חייבים ללכת תמיד אל ספרי פילוסופיה או מדע כדי למצוא טקסט שמיניע תהליכים. מה לגבי 'אלטנוילנד' של הרצל? הוא היה בעל השפעה כזו. גם אם נשים בצד את הפעילות הציבורית-פוליטית של הרצל, לספר עצמו, לתיאור האוטופיה של מדינת מופת יהודית - היתה השפעה עצומה על אנשים".

אבל "על טבע היקום" הוא מקרה מעט שונה. אם לקבל את טענתך, הוא היה פופולרי בעת פרסומו, למרות שהגיע רק לחלק מזערי של האוכלוסייה. אתה מתאר השפעה שלו לאחר מעשה, הוא חוזר לתודעה אחרי דורות רבים.

"אכן לתקופה ארוכה הספר לא היה ידוע. גם לאחר הרנסנס, איש לא דיבר עליו שנים ארוכות לפני שהופיע מחדש. אנחנו חולמים על ספרים

מה אתה חש לגבי המסר של הספר כיום? "השינויים במדינות, בארה"ב, הפכו את דשלי לגדולים יותר. מבחינה זו יש לספר סא והוא להביא את הציבור להבנה שהסכרים וזיים הדתיים שלנו להבנה של הטבע לא שלא להיות נכונים - אלא שכבר לפני 2,000 שנים היו כמו לוקרטיוס שידעו. עוד לפני לוקרטיוס, א ואנשים אחרים החליטו לנסות לפתור דברים ובאופן מדהים הם הגיעו למסקנות שדי דומות למה שהמדענים חושבים כיום".

אבל אם כך, קשה להיות אופטימי במיו קרטיוס כנראה מימיו לא ביצע ניסוי מדעי. היו לו רק כמה ניחושים מבריקים. היום הציור ותקציבי המחקר של סטנפורד או ה עדיין 60 אחוזים מהאמריקנים מאמינים הבריאה בלשונה.

"זה אכן עמוק מאוד, ויש לכך כוח פוליטי ע מריקה וגם בישראל. אבל זה לא צריך להפח בסוף המאה ה-19, כשהמלומד האירי ג'ון טינר הרצאות בבלפסט בעד דרווין ותורת האבולוז הוא הגיע להבנתה שאם התומכים בדרוין לא להביא הסבר פשוט לתיאוריה - האוכלוסייה כללי לא תאמץ אותה. לוקרטיוס היה מודע ל הוא כתב את דבריו כפואמה? מדוע הוא הכני את ונוס ואת כל האסוציאציות המיניות הכרו במידה רבה כדי למכור את הסיפור לאנשים.

"לוקרטיוס גם ניסה להיות חיובי. כשהוא כו חיים אחרי המוות - הוא ראה זאת כהתפתחות כסיבה לכך שצריך לחיות חיים של מקסום אבל הציבור התקשה עם הדברים הללו, וככ שאל - 'אלו חרשות טובות?' אני מדמיין לפע אמא שלי, במבטא יהודי מלא רגשות אשם, את קיקרו - כי אלו לא חרשות טובות לרוב ו העובדה שהם יפכו שוב לאטומים שמסתובבי הזה - אלו חרשות רעות מאוד לרובם. זה אומר שלהם הופך לחסר משמעות".

גרינבלט מודע לכך שכותרת המשנה ש

שפטרוננו, בלדסרה קוסה, האפיפיור יוחנן ה-23 הראי שון (כמאה ה-20 יהיה יוחנן ה-23 אחר), מורח בתקופה פוליטית סוערת שהתאפיינה בשני אפיפיורים ובהרבה מלומדים שרופים על המוקה.

ואז, במנזר בדרום גרמניה, מוצא ברצ'וליני את כתב היד של "על טבע היקום" - חיבור מדע-פילוסופי שני כתב על ידי טיטוס לוקרטיוס קרוס - לוקרטיוס הררי מי - במאה הראשונה לפני הספירה. "על טבע היקום" היה ידוע בגלל אזכוריו בכתבים אחרים - והוא כנראה הפרשנות המעמיקה ביותר לפילוסוף היווני אפיקורוס, שכמעט כל כתביו אבדו. לוקרטיוס לא ניסה לכתוב את אפיקורוס בשנית; "על טבע היקום" נכתב כפואמה, בזמן שידוע שאפיקורוס כתב בפרוזה (הוא שנא שירה וסבר שפילוסופיה צריכה להיות כתובה כפרוזה).

בניגוד לגרינבלט, לוקרטיוס הרומי לא פנוי לראיון (הוא מת בערך בשנת 55 לפני הספירה). אבל "על טבע היקום" הוא חיבור עוצר נשימה, שאף ראה אור ב-1962 בעברית, בתרגום של שלמה דיקמן. הספר מספק תורנות פילוסופיות ומדעיות שהקדימו את זמנן בדרות רבים. בין היתר, הוא מדבר על אייקומה של השגחה, התכלות הנפש עם הגוף, אי-מרכזיות הארץ בין גרמי השמיים ואולי המפתיע מכל: הוא מספר על עולם הבנוי מאטומים. בהחלט לא בסדר שהספר נשכח על המדפים.

עם כל הכבוד לדרוין

"התפנית" של גרינבלט מטפל בסיפור בשני מישור רים: הוא בונה בכישרון רב מעין ביוגרפיה של פוג'ו ברצ'וליני, שמעניקה את הקונטקסט ההיסטורי לתגלית ולחשיבותה. אחר כך הוא מתאר את השפעת "על טבע היקום" על הוגים חשובים בדרות שאחריו, וקובע בלא מעט סובייקטיביות שחשיבות גילוי הספר היא הולדת המודרניות עצמה. ברקע הספר עומדים כמונח מלחמת דת ומדע, ותיאורים גרפיים של מלומדים משופדים. גרינבלט מתייחס בראיון למתיחות הזו.

כתבת את הספר ב-2011, ולפחות מבחינה פור ליטית, ההתקפה על המדע היום אינטנסיבית יותר מאשר בזמן כתיבת הספר - פחות מהצד הפוליטי.